

I.

Erdély a XIV. század elején.

Erdély déli, lakatlan, de pásztorkodásra kiválóan alkalmas hegyes vidékeire a XIII. század elején új nép szivárog be: a románok. A Balkán-félszigetet épen ezidőtájt odahagyó és lassan északra húzódó románság kitűnő életfeltételekre talált a magyarok által meg nem szállott hegyvidékeken.¹ Ennek tulajdonítható, hogy a románok, kik „az egész középkoron át megőrizték hegyipásztor-életmódjukat“,² a XIII. század vége felé mind tömegesebben húzódnak be Erdély védelmet és megélhetést nyújtó havasaiba. Ha végig lapozzuk a magyarországi románság életét híven tükröző okmánygyűjteményt, azt látjuk, hogy a nagyobb arányú telepítés csak a XIII. század utolsó évtizedében kezdődik meg. A vajdáik és kenézeik vezetése alatt egyre nagyobb számban megjelenő csoportok beözönlését és a völgyekbe való lehúzódását a körülmények tették lehetővé. Magyarországot a tatárjárás alapjaiban rázta meg és népességének nagy részét elpusztította. A vérveszteség legalább bizonyos fókig való pótlására, főleg pedig a lakatlanul maradt területek benépesítésére és megművelésére mintegy magától kínálkozott a tatárjárás zivatarát legkönnyebben átélő románság.³

A XIII. század végén, a központi hatalom meggyengülésével egyidőben megkezdődik a románságnak magánbirtokokon való letelepítése is. Az egyelőre még kiváltságként, királyi kegyből engedélyezett telepítések száma a XIV. század folyamán hihetetlen mértékben megnövekedik. Az okleveles anyag tanúsítja, hogy a románság nagyobb tömegekben való letelepítése

¹ Documenta. X.

² Gáldi László—Makkai László, A románok története különös tekintettel az erdélyi románokra (A Magyar Történelmi Társulat könyvei. VI.) 42.

³ Documenta. XVI.

a XIV. századra esik és szoros összefüggésben van a patri-
 moniális királyság bomlása után kialakult társadalmi és gaz-
 dasági rendszerrel. A románság életére vonatkozó adatok vizs-
 gálata alapján az a felfogás alakult ki, hogy két jól elhatárolt
 települő-csoportot különböztethetünk meg.⁴ Az egyiket a Déli
 Kárpátokon átszüremlő és a Fehér Körösig lassan felhúzódo,
 a másikat pedig a Máramarosba betelepített és onnan déli irányba
 terjeszkedő románság alkotja. Erdély földrajzi adottságait és
 a románok foglalkozását tekintve véve mi sem természetesebb,
 minthogy betelepedésük kivétel nélkül mindenütt a hegyek vonu-
 latát követi és gyűrű módjára veszi körül az Erdélyi Medencét.

Az Anjouk alatt megszilárdult belső rend lehetővé tette, a
 magyarság fejlett jogérzéke pedig egyenesen megkívánta, hogy
 minden köz- és magánérdeket érintő ügy írásban nyerjen meg-
 erősítést. Ez a magyarázata annak, hogy XIV. századi okle-
 veleink tekintélyes hányada a betelepülő románság életkörülmé-
 nyeit szabályozza. Okleveleink szép száma nem kis mérték-
 ben terelte a román nép és állam eredetét kutató történetírók
 figyelmét Erdélyre. A jól ismert román történelemszemlélet
 ugyanis nagyon nehéz helyzetbe hozta a román történetírókat.
 Folytonossági elméletük igazolására nem állottak rendelkezésükre
 bizonyítékok s ezért még a mai Románia alapját képező vaj-
 daságok keletkezését illetőleg sem tudtak elfogadható, biztos véle-
 ményt mondani. Forrásmunkák hiányában, melyekből összefüg-
 gően lehetett volna rekonstruálni a románokat érintő esemé-
 nyeket, a történetíróknak nem is maradt más választásuk, mint
 a legszorgalmasabban átvizsgálni a szomszéd népek történel-
 mének, különösen pedig a magyar történelemnek kútfőit. Ez a
 kutatómunka azért is kecsegtetett nagyobb eredménnyel, mert
 amíg a két román vajdaság életére vonatkozólag a XIV. szá-
 zadból alig maradt fenn néhány hiteles adat, addig a magyar-
 országi románság sorsát megjelenésének első pillanatától fogva
 nyomon lehetett követni. Szükségtelen hangsúlyoznunk tehát, hogy
 a kutatások középpontjába Erdély került annál is inkább, mert a
 román elgondolás szerint ez volt a román nép szülőföldje.

Megállapíthatjuk, hogy a román történetírók szorgalmasan
 dolgoztak és igyekeztek a legjelentéktelenebbnek látszó adatot
 is felkutatni és történelmi szemléletük helyességének bizonyí-
 tására felhasználni. Így kerültek a XIV. század első évtizedeinek
 zavaros eseményeit tárgyaló magyar krónikák is román nagyító-
 lencse alá. A románokat netalán érdeklő szövegrészeket az arra

⁴ Gáldi—Makkai, i. m. 55.

már tekintélyénél fogva is legilletékesebb tudós, Iorga Miklós vette vizsgálat alá.⁵ Meg kell itt jegyezni azonban, hogy a román történetírók legnagyobb részében megvolt az a törekvés, hogy mindenütt és mindenkiben románt kerestek és vélték feltalálni s ez alól sajnos Iorga sem volt kivétel. Az elfogultság, mellyel a kérdésekhez ő is hozzányult, nem eredményezhetett tárgyilagos megállapításokat.

XIV. századbéli krónikáink közül Iorga a Dubnici Krónikát nézte át és véleménye szerint „biztos, hogy a kompiláció magyar szerzője előtt, aki 1358-ban írta művét, amint ezt az úgynevezett — és rosszul elnevezett — „Dubnici Krónika“ elején mondja, nem feküdt Magyarország egyetlen krónikája sem, hanem csak Erdélyé.“⁶

Iorgának ezen állítólagos erdélyi krónikára vonatkozó megállapítása nagyon fontos. Felhozott bizonyítékai azonban feltevését semmiben sem támasztják alá. Abból indul ki ugyanis, hogy a főurak legnagyobb része, kik a trónviszályban döntő szerepet játszottak s akik ezen szerepüknél fogva a krónikába bekerültek, erdélyiek. Ezért a legnagyobb valószínűség szerint az írónak is erdélyinek kell lennie. Iorga mindjárt meg is találja a kapcsolatot a krónikában leírt események és a krónikás között. Kutatásai során egy másik krónikánkban olyan értesülésre bukkant, melynek alapján a krónika szerzőjét Küküllői János alkancellárban, tehát egy erdélyiben (!) véli felfedezni. Legalább is ez tűnik ki Iorga alábbi érveléséből, mely szerint „a XIV. század „budainak“ nevezett krónikájának tudósításából olvassuk aztán, hogy a kompiláció egy része egy küküllői főesperesnek, egyszersmind fehérvári prépostnak és alkancellárnak, Küküllői Jánosnak tulajdonítandó, aki 1310 november—decemberében a király mellett van.“⁷ Ebből azonnal

⁵ N. Iorga, *Cele mai vechi cronici ungurești și trecutul Romînilor. Revista Istorică*, VII. 1921. és VIII. 1922.

⁶ N. Iorga, i. m. *Revista Istorică*, VIII. 1922. 11. „E sigur că autorul compilației, un Ungur, care scria, cum spune în fruntea așa numitei — și rău numitei — „cronici de la Dubnicza“ — la 1358, n'a avut înaintea sa nicio cronică a Ungariei, ci numai una pentru Ardeal.“ Itt említem meg, hogy ami az elfogultságot illeti, a román történetírók közül nem egy még Iorgán is túlsz. A. Sacerdoțeanu például nyugodt lélekkel állítja, hogy a Dubnici Krónika névtelen szerzője román volt. Aurelian Sacerdoțeanu, *Considerații asupra Istoriei Românilor în Evul Mediu*. București, 1936. 73.

⁷ N. Iorga, Uo. 13. „Din relațiile cronicei secolului al XIV-lea care se zice „de Buda“ cetim apoi că o parte din compilație se datorește

le is vonja a maga számára a következtetést: „Megkaptuk tehát a kapcsolatot Lászlónak és a többi erdélyinek a dinasztikus válságban játszott szerepe és az egyházi férfiú között, aki a havaselvi és szerbiai „schismaticusok“ felé is kapcsolatokkal rendelkező hatalmas vajdának befolyása alatt állott.“⁸ Iorga nem vette észre, hogy az 1310-ben említett Küküllői János alkancellár nem azonos azzal, akinek „a kompiláció egy része“ tulajdonítható. Iorga mit sem tud arról, hogy az Anjouk idejében két János nevű küküllői főesperes szerepel. Az egyik Károly idejében élt és neve 1322-ig fellelhető az okmányokban,⁹ a másik pedig, akiről a Budai Krónikában is olvasott Iorga, Nagy Lajos királyunknak életrajzírója és 1349-ben kezd szerepelni.¹⁰

Iorga elgondolása szerint az udvart és az országot érintő fontosabb események feljegyzése az alkancellárok kötelessége volt. E szerint még ha el is tekintünk Küküllői Jánostól, Nagy Lajos életrajzírójától, az 1322-ig terjedő események feljegyzőjének nyugodtan elfogadhatjuk János küküllői esperest, Károly király alkancellárját. Ennek a teljesen önkényes felfogásnak mindenben ellentmondanak Domanovszky Sándornak, a kérdéses krónikák elismert tekintélyű kutatójának megállapításai. Domanovszky vizsgálódásai során arra a végkövetkeztetésre jut s ezt Iorga is elismeri, hogy a XIV. századbeli krónikákban, melyeket Nagy Lajos uralkodása alatt szerkesztettek, több forrásból származó feljegyzés olvadt össze.¹¹ Az egyes részeket vizsgálva Domanovszky úgy találja, hogy az 1290—1310 közötti események „világosan egységes elgondolású“ terv szerint vannak csoportosítva és jól megkülönböztethető fejezetet alkotnak. „A szerzőt csak a trónutódlás és Károly Róbert igényeinek érvényesülése vezeti az előadottak tárgyalásában.“¹² A

unui arhidiacon de Tirnave, totodată preposit de Alba și vicecancelariu, Ioan de Küküllő, care e lingă rege, în Novembre-December 1310.“

⁸ Uo. 13. „Am găsit deci legătura între rolul lui Ladislau și al celorlalți Ardeleni în criza dinastică și între clericul care se găsea supt influența puternicului Voevod cu legături la „schismaticii“ din Țara-Românească și din Serbia.“

⁹ Anjoukori Okmt. II. 2. és Urkundenbuch. I. 356., valamint Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 14.

¹⁰ Pó r Antal, János küküllői főesperes. Századok, 1893. 6. és Fekete Nagy Antal, Küküllői János. (A gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve). Budapest, 1934. 114. kk.

¹¹ Domanovszky Sándor, A magyar királykrónika XIV. századi folytatása. Budapest, 1934. 9. és Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 11.

¹² Domanovszky, i. m. 12.

szerző személyét és a feljegyzések keletkezésének helyét illetően Domanovszky megállapításait a következőkben foglalhatjuk össze: Mindenekelőtt szembetűnő az egyházi vonatkozású kérdések kihangsúlyozása, ami elárulja a szerző kilétét; helyrajzi szempontból pedig Buda játsza a főszerepet. Ezeket a krónika szövegéből adódó bizonyítékokat szem előtt tartva, Domanovszky szerint „semmi kétség tehát abban, hogy a papi író Budán kell keresnünk és pedig a budai minoriták között.“¹³

Igazat adunk mi is Iorgának abban, hogy Erdély fontos, sőt mondhatnók döntő szerepet játszott a trónért folyó küzdelemben. De ha figyelmesen végignézzük a krónikában felsorolt főurak névsorát, kiknek részük volt Károly behozatalában, Iorgával ellentétben azt fogjuk látni, hogy azok nem mind erdélyiek. Iorga szerint ugyanis Károly párthívei közé tartoztak Ugrin „erdélyi nemes“, Henrik bán „akit címe szintén erdélyinek mutat“ és ennek testvére János.¹⁴ Iorga részéről ez nem elnézés, mert Ottó királlyal kapcsolatban is azt mondja, hogy „Henrik fiai Erdélyükbe hozták őt.“¹⁵

Ami a hatalmas Csák nemzetség Újlaki ágából származó Ugrint illeti, még valahogy elfogadhatnók, hogy erdélyi, mert atyja Pósz több hivatalt viselt Erdélyben IV. Béla „ifjú király“ mellett s valószínű ő szerezte meg a családnak Fogarast és Szombatfalvát.¹⁶ Ugrinnak ugyanakkor azonban kiterjedt birtokai voltak Nógrádban is, a család ősi birtokai pedig az ország nyugati határszélén feküdtek. Hatalmának és tekintélyének legnagyobb súlyt adó birtoka Újlak pedig a Szerémségben volt. Ugrin több országos hivatalt viselt, nemcsak erdélyi vajda és szolnoki főispán volt, hanem szörényi bán, tárnokmester, országbíró, valamint macsói és boszniai bán is.¹⁷

A két testvérnek, Henriknek és Jánosnak, Henrik bán fiai-

¹³ Uo. 13. kk.

¹⁴ Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 11. Ld. Fr. Toldy, Marci Chronica de gestis Hungarorum. Pestini, 1867. CV. „...in cuius imperio quidam nobiles regni, Johannes scilicet et Herricus Banus, filii Herrici, ac Vgrinus filius Pouch de Uylac, alii que quamplures in praeiudicium Regis Andreae a Papa Bonifacio VIII. regem petierunt.“ és Fontes Domestici III. 111.

¹⁵ N. Iorga, Cele mai vechi cronici. Revista Istorică, VIII. 1922. 12. „fiii lui Henric“ il vor fi adus în Ardealul lor.“

¹⁶ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 338.

¹⁷ Uo. I. 339—40. Lásd még Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 34—35.

nak nincs semmi kapcsolatuk Erdéllyel. Ők annak a Kőszegi nemzetségnek tagjai, amelyik ugyanolyan szerepet játszott az ország nyugati részein, mint Csák Máté északon. Kezdetben Károly Róbert párthívei voltak, később engesztelhetetlen ellenségeivé váltak, végül is fegyverrel kellett hatalmukat megtörni és őket meghódolásra bírni.¹⁸

Nyilvánvaló tehát, hogy a krónikás nemcsak az erdélyi urakat szerepelteti és nemcsak az ő tetteikkel foglalkozik. Ha a krónikában elmondottak egyrészét erdélyi ember jegyezte volna is fel, még akkor sem beszélhetnénk Erdély krónikájáról.

Iorga mindenáron be akarja bizonyítani, hogy aki az eseményeket feljegyezte, erdélyi ember volt. Állításának helyességét a krónika szövegével akarja igazolni. A krónikás ugyanis elbeszéli, hogy Károly Róbert ellenfelei el akarták foglalni Kassát, mivel meg akarták bosszulni Amadé nádor halálát, kit az ottani szászok öltek meg.¹⁹ A latin szöveg *Saxones* szavával kapcsolatban Iorga azonnal megjegyzi, hogy Amadét Kassán a német lakosok ölték meg és Kükülei János az otthoni viszonyokhoz — vagyis az erdélyiekhez — lévén szokva, azért mondja „vagyis inkább a szászok”.²⁰ Ebből a kifejezésből azonban semmikép sem lehet a krónikás erdélyi mivoltára következtetni. A *Saxones* kifejezés nemcsak az erdélyi szászokra vonatkozik, hanem a felvidéki németekre is. Ha csak futólagosan is nézzük át okleveleinket, azt látjuk, hogy a királyi kancellária sem adott más és más elnevezést az ország különböző részeiben letelepített németeknek.²¹

Bár krónikáink csak kevés szóval mondják el a Károly Róbert uralmát megelőző változásokat, későbbi okmányokból láthatjuk, hogy a hosszantartó belső harcok egyes családok hatalmának növeléséhez nagy mértékben hozzájárultak. Néhány fő-

¹⁸ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. 152. kk.

¹⁹ *Fontes Domestici*. II. 235.—36. „quem in Cassa Cassenses Theutonici vel potius Saxones peremerant innocentem.”

²⁰ N. Iorga, *Cele mai vechi cronici*. *Revista Istorică*, VIII. 1922. 14.

²¹ Csak néhány példával akarom bizonyítani Iorga állításának helytelenségét: III. Endre 1293-ban a „*Saxones de Leuche et alii populi liberarum villarum de Scepus*” beszél. *Cod. Diplom.* VI. 245. Ugyancsak egy általa 1297-ben kiállított oklevélben találjuk a „*terragio Saxonum de Scepus*” kifejezést. *Cod. Diplom.* VI/2. 70. Ebben az évben egy oklevél átírása alkalmával a király így ír: „...exhibuit nobis privilegium, seu ordinationem Judicium, et tocius Universitatis Saxonum de provincia Scepusiensi...” *Cod. Diplom.* VI/2. 73.

úrnak oly nagy hatalma és tekintélye volt, hogy egész tartományok felett gyakorolt fennhatóságot, sőt a szentszék, védencc Károly Róbert érdekében kénytelen volt velük forma szerint is tárgyalásokat folytatni és egyességre lépni. V. Kelemen követe, Gentilis bíboros nagyon előrelátó és ügyes politikus volt, de minden ügyessége mellett sem tudta ezeket a kiskirályokat feltétlen meghódolásra bírni. Az új király, Károly, akit az országgyűlés épen a pápai követ tevékenykedése nyomán, 1308-ban választott meg és ismert el, a kismemesek erejére támaszkodva több hadjáratot volt kénytelen ellenük vezetni. A trón megszilárdításáért folytatott küzdelmek egy évtizednél is tovább tartottak és Károly uralkodásának külön fejezetét képezik.²²

A fentebb említett főurak közül — vizsgálódásunk irányánál fogva is — legjobban érdekel minket László erdélyi vajda, aki a nélkül, hogy akarta volna nagy mértékben hozzájárult az Anjouk uralmának megszilárdításához. Pó r A n t a l, az Anjouk korának legszorgalmasabb kutatója és legjobb ismerője, foglalkozik László vajda szerepével és megállapítja, hogy Károly uralma szinte kizárólagosan ennek a nagyhatalmú és nagyravágyó főúrnak a magatartásától függött.²³ László vajda állásfoglalása tehát a belső harcok idején elhatározó fontosságú volt. Ő képviseli Erdélyben, Európának e keleti csücskében a semmiféle hatalmi korlátozást nem ismerő oligarcha típusát. A központi hatalom gyengesége, valamint az uralma alatt lévő terület fekvése lehetővé tették, hogy egy adott pillanatban a helyzet ura legyen. Alakja kiemelkedik az események zürzavarából és uralja a XIV. század első évtizedének a magyarságot érintő fontosabb megmozdulásait. Személyét és ténykedését krónikák és más egykorú okmányok alapján tehetjük vizsgálatunk tárgyává. Erre annál is inkább szükség van, mert egyes román történetírók nagy hajlandóságot mutattak arra, hogy őt is románának tekintsék²⁴ s ha nem is mondták ki nyíltan, de László vajdában a románság képviselőjét és érdekeinek védőjét látták. A vajda személyén keresztül is igyekeztek Erdélyt a román nép történetéhez közelebb vinni és abba belekapcsolni.

²² H ó m a n—S z e k f ű, Magyar történet. II. 57. kk.

²³ P ó r A n t a l, László erdélyi vajda. Erdélyi Múzeum, 1891. 454—55.

²⁴ I. L u p a ș a Borsza nemzetség helyett már Borza-t emleget s ilyenformán nem csodálkozhatunk ha a „neamul Borzeștilor“ kifejezés mind gyakoribb lesz. Ld. I. L u p a ș, Lupta dela Posada 1330. Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția pentru Transilvania 1930—31. Cluj, 1932.

Bár származásának kérdésével a román történetírók közül is többen foglalkoztak, a családjára vonatkozó adatok hiányos volta miatt a végkövetkeztetés nem lehetett egységes. A román történetírók nagy része az Apor nemzetség tagjának tekinti őt,²⁵ de van olyan is, aki a „Borsa családból“ valónak mondja.²⁶ A magyar történetírásban ma már általánosan elfogadott nézet, hogy László vajda a Kán nemzetségből származik.²⁷ Az eddig nyilvánosságra jutott adatok alapján ezt a legnagyobb valószínűséggel is állíthatjuk.²⁸ A történetíróknak, kik László vajda származásának kérdésével foglalkoztak, **nem** volt könnyű dolguk, mert a XIII. század végén több ilyen nevű vajda is szerepelt. A kutatást nagyon megnehezítette még az a szokás, hogy a hivatalból lelépő vajdák továbbra is viselték a vajdai címet. Pór Antal állapította meg végül is, hogy a tatárjárás után a tényleges vajda — mintegy megkülönböztetésül a volt vajdaktól — „rendesen erdélyi vajdának és többnyire szolnoki ispánnak is címeztetik.“²⁹ A vizsgálódások kezdetén tapasztalható bizonytalanságot legyőzve, Pór Antalnak sikerült hosszas utánjárással bebizonyítani, hogy László vajda tényleg a Kán nemzetség tagja.³⁰ Felhozott érveit erős vizsgálat alá vette és nem mindenben volt hajlandó azokat elfogadni Wertner Mór, aki azt tartotta, hogy László vajda a Borsa nemzetségből származik.³¹ Nem sokkal utóbb azonban ő is elismerte Pór érvelésének helyességét.³²

²⁵ G. Popa-Lisseanu, Români în poezia medievală. Izv. Ist. Rom. III. 17. és N. Iorga, Istoria Romînilor din Ardeal și Ungaria. București, 1915. I. 67.

²⁶ I. Lupaș, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII. Ac. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 1936. 23.

²⁷ Hóman—Szekfű, Magyar történet. II. 35.

²⁸ Karácsonyi János nem tartja László vajdát a Kán nemzetségből származónak, mivel szerinte ennek „eddigelé semmi elfogadható alapja nincs.“ Ld. A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Budapest, 1900—1901. II. 287.

²⁹ Pór A., László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége. Turul, 1891. 108.

³⁰ Pór A., László erdélyi vajda nemzetsége. Turul, 1889. 138. és László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége. Turul, 1891. 106., valamint László erdélyi vajda. Erdélyi Múzeum, 1891. 438. Ld. még Puky Andor, László erdélyi vajda nemzetsége. Turul, 1891. 43.

³¹ Dr. Wertner Mór, László erdélyi vajda nemzetsége. Századok, 1890. 729. kk. és Dr. Moritz Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Árpáden. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, XXVIII. Hermannstadt, 1898. 65.

³² Dr. Moritz Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im XIV.

Lássuk most már röviden, hogyan is állunk László erdélyi vajda származásával annál is inkább, mivel a XIII. század utolsó évtizedében legalább háromszor találkozunk László vajda nevével. 1291-ben Benedek comes két oklevelében említi László vajdát, akinek ő helytartója volt. Az első oklevél május 8-án kelt és azt III. Endre is átírta,³³ a második oklevélben csak az évet találjuk feltüntetve.³⁴ Karácsonyi János véleménye szerint az itt szereplő László csak alvajda volt és az oklevélkiadó Fejér „pontatlanságból“ írta őt vajdának. Máskülönben is a Borsa nemzetség tagjának tekinti őt.³⁵

Másodszor 1292. július 29-én találkozunk László vajda nevével.³⁶ Ugyancsak ebből az évből van még két, László vajdára vonatkozó oklevelünk. Mindkettőt az erdélyi káptalan adta ki, de ezekről is hiányzik a közelebbi keltezés.³⁷ E két utóbbi oklevélben minden kétséget kizárólag a Borsa nemzetségbeli vajdáról, illetőleg alvajdáról van szó. A káptalan első oklevelében László mint vajda szerepel, a másodikban viszont már csak mint volt vajda van feltüntetve. Az Urkundenbuch közöl még egy keltezés nélküli oklevelet, melyben ugyancsak László vajda szerepel, de ezuttal a „vajvoda de Sancto Martino“ címmel.³⁸ Karácsonyi szerint ez nem más, mint a Borsa nembeli (ú. n. Csonka) László, akit íródeákja címezett vajvoda Transilvanus-nak, de akinek címét a káptalan kijavította, helyesbítette.³⁹

Végül 1297 április 21-től 1315-ig kizárólag csak annak a László vajdának nevével találkozunk az okmányokban, aki az Erdélybe jövő Ottót is elfogatta.⁴⁰

László vajda származásának kérdését tárgyalva Pór Antal egy

Jahrhundert. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, XXIX. 1899. 116. kk.

³³ Cod. Diplom. VI/1. 163. valamint Beke A., Az erdélyi káptalan levéltára. Történelmi Tár, 1889. 574. és Urkundenbuch. I. 178.

³⁴ Beke A., Az erdélyi káptalan levéltára. Történelmi Tár, 1889. 574.

³⁵ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 269.

³⁶ Cod. Diplom. VII/5. 502.

³⁷ Wenzel G., Árpádkori új okmánytár. X. 83. és X. 84—85.

³⁸ Urkundenbuch. I. 203.

³⁹ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 369.

⁴⁰ Cod. Diplom. VI/2. 100.

1336-ban kiadott oklevélre támaszkodik, melyben Aba nembeli Nekcsei Demeter, a király tárnokmestere néhány Baranya megyében lévő birtokát leányának hagyományozza. A tárnokmester ezen birtokokat Pál pécsi püspök ítélete alapján kapta testvéreivel együtt, mivel azok édesanyjuknak, László vajda nővérenek leánynegyedét képezték.⁴¹ Károly király egy okleveléből tudjuk, hogy Nekcsei Demeter testvérének Sándornak nagyapja a Kán nemzetségbeli Gyula bán volt.⁴² A testvérek apai nagyapját jól ismerjük és tudjuk, hogy az Aba nemből való; Gyula bán tehát nem lehet más, mint a testvérek anyai nagyapja. Mivel pedig a testvérek édesanyja László vajda nővére volt, magától értetődik — Pór Antal következtetése alapján — hogy László vajda is a Kán nemzetségből származik.⁴³

Pór Antal úgy véli, hogy a fent említett vajdák közül az 1292 július 29-én előfordulót már a Kán nemzetség tagjának tekinthetjük. Szerinte ez a László „ugyanaz, ki Bajor Ottó királyt csuffá tette.“⁴⁴ A fennmaradt okmányokat véve alapul ez a következtetés nem egészen helytálló. Pór Antal ugyanis abból a feltevésből indul ki, hogy 1292-ben az erdélyi káptalan által említett Borsa nembeli László vajdát követi „még ugyanazon év közepén, tehát közvetlenül a mi Lászlónk.“⁴⁵ Mint fentebb láttuk, ebből az évből három oklevél maradt ránk s ebből kettő keltezetlen. Ezek közül időrendben a másodikban — belső érvek bizonyítják, hogy a második — László csak mint volt vajda szerepel. Nem tudom mi akadályozhat meg ezen okleveleknek 1292 július 29-e után való helyezésében. És egyáltalán miért kell feltételezni, hogy itt két különböző személlyel van dolgunk? Borsa nembeli László vajda nagyon könnyen vásárolhatott magának birtokot július 29-e után is.

Amikor pedig az erdélyi káptalan kibocsátotta számára a Péntek helység egy részének megvételéről szóló oklevelet, László már nem volt vajda, átadta helyét az ugyancsak Borsa nembeli Loránd vajdának. Karácsonyi János ezt a Lászlót azonosítja az 1291-ben már előfordult Borsa nembeli László alvaj-

41 Anjoukori Okmt. III. 277. „pro quarta nobilis domine matris sue, sororis videlicet eiusdem Ladislai wuoyuode sibi et Nicolao et Alexandro magistris fratribus suis uterinis iuxta consuetudinem regni deventarum.“

42 Anjoukori Okmt. I. 278.

43 Pór A., László erdélyi vajda nemzetsége. Turul, 1889. 137. kk.

44 Uo. 139.

45 Uo. 139.

dával.⁴⁶ Véleménye szerint László igen nagytekintélyű alvajda volt és épen ezért gyakran vajdának írják az oklevelekben. Pór maga is érezte a nehézségeket, melyek László vajda személyét illető felfogásából keletkeztek s egy későbbi, feleletnek szánt cikkében annak a meggyőződésének adott kifejezést, hogy az 1292 július 29-én előforduló László vajda azonos az erdélyi káptalan által kibocsátott oklevelekben szereplő László vajdával. Máskülönb is odamódosította véleményét, „hogy az erdélyi káptalannak ezen két kiadványa egyikében sem említik Borsa Lászlót valóságos tényleges erdélyi vajdálul.“⁴⁷

Ezek szerint csak az a László vajda lehet a Kán nemzetség leszármazottja, akiről tudjuk biztosan, hogy 1297 óta erdélyi vajda volt, ha ugyan már előbb is nem viselte e tisztséget. Pór bizonyítékai közül külön is szükségesnek látom kiemelni azt a tényt, hogy Borsa nembeli Loránd erdélyi vajda 1294-ben fellázadt királya III. Endre ellen és Károly Róbert párthívei közé állott. A királynak sereggel kellett ellene jönnie. Pór nagyon helyesen következtet amikor megállapítja, hogy a történetek után nem valószínű, hogy a király ugyanabból a nemzetségből nevezett ki vajdát, amelyik ellen hadjáratot volt kénytelen viselni.⁴⁸

Az 1336-ból ránk maradt, fentebb már említett oklevélben előforduló birtokok mind a Kán nemzetség tulajdonát képezték. Karácsonyi felsorolja a Kán nemzetség erdélyi birtokait s ezek közt ott látjuk Mikeszászát és Hosszúaszót, melyek az 1315-ben fellázadt László vajda elkobzott birtokai közt is szerepelnek.⁴⁹ És ha mindezen érveket és bizonyítékokat figyelmen kívül is hagyjuk, nem vonhatjuk kétségbe azt a bizonyítékot, amelyre Karácsonyi János hívta fel a figyelmet. Az okmány, amelyre hivatkozik az Országos Levéltárban van és Kán László erdélyi vajdának Borsa László vajda javára kibocsátott ítéletlevelét foglalja magában.⁵⁰ Utóbbi összeütközésbe került

⁴⁶ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 269.

⁴⁷ Pór A., László erdélyi vajda és a Keán nemzetsége. Turul, 1891. 110.

⁴⁸ Pór A., Uo. 110 — 111.

⁴⁹ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. 289.

⁵⁰ Orsz. Ltár. D. L. 28574. Ld. Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 270. 1. jegyzet. Az oklevél teljes szövegét az alábbiakban közöljük: „Capitulum ecclesie beati Mychaelis archangeli Transsilvanie omnibus Christi fidelibus prensens (!) scriptum

Poklostelek Doboka megyei falu miatt Mikud bán fiaival Miklóssal és Péterrel. Az ügy Kán László vajda elé jutott s ez perdöntő párbajt rendelt el, amelyből Borsa László embere került ki győztesen. A párbajt 1306 szeptember 15-én vívták „in villa Cruciferorum iuxta Torda“. Az erdélyi káptalan november 18-án átírta Kán László vajda ítéletlevelét s ebben Borsa László vajdát lakóhelye után „de Sancto Martino“-nak címezi.

inspecturis salutem in omnium salvatore. Cum semper sit stabilis et vivat actio, cuius se littera facit defensorem, proinde ad universorum tam presentium quam futurorum harum serie volumus pervenire, quod Ladizlaus wayouda (!) de Sancto Martino filius Ladislai de genere Borsa ad nostram accedens presentiam exhibuit nobis privilegium Ladislai wayouode transsilvani et comitis de Zonnuc super terram Phuclus theluky vocatam in comitatu de Dubucha existentem emanatam petens nos cum instantia, ut privilegium ad cautelam et mayorem firmitatem ac certitudinem firmiorem transscribi faceremus et cum sigillo nostro communiri, eo quod propter regni statum inpacatum separante unum ab altero possit tutius conservari. Cuius quidem tenor talis est: Nos Ladislaus wayouoda Transsilvanus et comes de Zonuk memorie commendantes tenore presentium significamus quibus expedit universis, quod cum Nicolaus et Petrus filii Mykud bani Ladislaum wayouodam de genere Borsa de Sancto Martino super terram Puklustheluky vocatam in comitatu de Dubucha existentem ad nostram evocasset presenciam asserentes ipsam terram suam esse hereditaria et econverso idem Ladislaus wayoda (!) similiter suam esse asseruit hereditariam et quamvis predicta causa inter partes diutius fuisset ventilata (!), tandem post probationes equales inter partes factas per nos erat iudicata in octavis nativitatis beate virginis in villa Cruciferorum iuxta Torda partes pugiles congressos quosunque meliores in regno reperire poterunt in area duelli dimicare pedestres statuere conarentur, unde in predictis octavis pugilles (!) partium in area duelli coram nobis congressi sunt et diutius dimicati, tandem pugil Ladislai wayouode in ipsa area pugilem Nicolai et Petri prenotorum (!) devicit reum se pugil ipsorum puplice (!) asserendo, propter quod nos unacum nobilibus partis Transsilvane, qui tunc nobiscum erant sedentes pro tribunali duellum habentes pre oculis terram Puklustheluky sepedictam cum omnibus utilitatibus suis et pertinentiis universis iuxta veteres et antiquas metas, quibus ipse Ladislaus wayouoda possedit ab antiquo. Videlicet prima meta incipit versus Iztyen, que vulgo Kuhatar dicitur, et inde progreditur ad unum Byrch, ab hinc procedendo ad jacula duarum sagitarum (!) ad Breuspatac et inde descendit ad fluvium Louna versus plagam occidentalem et ibi transit ryvulum Louna et tunc separat de metis Dubucha et deinde transeundo directe circa sanctum lapidem scandit ad unum Byrch et in eodem Byrch progrediendo usque metas Baduc et ibi separat de Baduc, ab hinc autem reflectitur ad plagam occidentalem in uno Byrch progrediendo ad metas Benete et deinde reflectitur ad plagam orientalem iterum ad ryvulum Louna et ibi transit ryvulum Louna ad don (!) et ibi separat de metis Kublus et super Kykus super progrediendo pervenit ad unum Byrch et in eodem Byrch progrediendo et ibi separat de Kend et inter Popheluky et Iztyen progreditur ad plagam meridionalem et in eadem plaga in bono spatio

Ezzel tisztázódik a helyzet és jól megkülönböztethetjük egymástól Kán nembeli és Borsa nembeli László vajdát. Utóbbinak ismerjük három fiát is Jánost, Bekét és Domokost, kik részt vettek a Moys-féle lázadásban s ezzel elvesztették egy időre birtokaikat.⁵¹

Tudom, hogy a fenti bizonyításnak vannak gyenge, támadható részei, melyek a kutatás mai állása mellett nem kaphattak mindenben kielégítő magyarázatot, de a felhozott bizonyítékok alapján mégis elfogadhatjuk a XIV. században oly nagy szerepet játszó László vajdának a Kán nemzetséghez való tartozását.

Vessünk most egy rövid pillantást László vajda politikai magatartására. De, hogy elkerüljünk minden félreértést, szükségesnek tartom már most hangsúlyozni, hogy László vajda nem szabott új politikai irányt s ezért vele kapcsolatban tulajdonképpen nem is beszélhetünk egyéni politikai célkitűzésről. László vajda nem tett egyebet, mint folytatta nagyon kedvező körülmények között azt, amit más erdélyi vajda is megkísérelt: a vajdai hatalomnak és hatáskörnek a magyar királytól való minél nagyobb függetlenítését.

A trónért folyó harc első szakaszában inkább az ország déli és nyugati részein lakó főurak játszák a döntő szerepet. Ebben az időben szinte semmit sem hallunk László vajdáról.

progreduendo perveniet (!) ad priorem metam, unde incepta erat et sic mete prephate possessionis distinguntur et terminantur. Adjudicavimus ipsi Ladislao woyouode esse hereditarium, quemadmodum in area duelli optinuit deo adiuvante, relinquentes ipsi Ladislao woyouode et suis heredibus heredumque suorum successoribus perpetuo pacifice possidendam, tenendam et habendam ita, ut predictus Ladizlaus wayouoda et sui heredes heredumque suorum successores nullo unquam temporum per quempiam in iudicio vel extra iudicium possint vel debeant super terram memoratam molestari. In cuius rei testimonium perpetuamque firmitatem presentes litteras nostras concessimus appensione sigilli nostri munimine roboratas. Datum in villa Cruciferorum iuxta Torda secundo die octavarum prenotarum (!) per manus magistri Johannis archidiaconi de Kukullu dilecti et fidelis protonotari nostri, existente vice nostri Elleo wayouoda, anno domini millesimo CCC-o sexto. Nos itaque in scriptoque tenore ipsius privilegii et justis ac licitis petitionibus eiusdem Ladislai woyouode inclinati, quod invenimus ipsum privilegium in carta et in cera integrum et non abolutum non abrasum nec in aliqua sui (!) parte vitiatum de verbo ad verbum presentibus in litteris fecimus [kb. 3—4 szó kiszakadt] rari. Datum feria sexta proxima post festum beati Martini confessoris, Stephano preposito G [kb. 7—8 szó kiszakadt] existentibus, anno domini millesimo CCC-o sexto.“

⁵¹ Karácsonyi J., A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. I. 269. kk.

Gyakorlott politikusként nem foglalt el mindjárt határozott állást, várta az események alakulását. A maga javára tudta kihasználni a körülményeket s számára pillanatnyilag csak az volt fontos, hogy jövedelmét megsokszorozza és ezzel hatalmát növelje.⁵² Amikor beleszól az eseményekbe, már úgy lép fel, mint az ország egyik leghatalmasabb oligarchája, ki a trónkövetelőkkel szinte egyenrangúnak tartja magát. Bár Ottóval szembehelyezkedett, senki sem mondhatja, hogy sietett az Anjouk táborába, jóllehet Károly Róbertet az egyház minden hatalmával támogatta és László vajdával is érezte leghatalmasabb fegyverének, a kiközösítésnek erejét. Ottó is, midőn megkoronázása után Erdélybe jött, nem annyira az ország keleti részét akarta meglátogatni, mint inkább híveinek tanácsára hallgatva, a hatalmas vajda támogatását igyekezett megnyerni. A vajda leányát akarta feleségül venni, de fogságba került és trónját is elvesztette.⁵³ Nyilvánvaló, hogy az erdélyi vajda támogatása nélkül egyetlen trónkövetelő sem tudta hatalmát az országban megszilárdítani.

Az Ottóval történt eset óta sem állanak előttünk világosabban László vajda tervei, pedig ő került az események középpontjába s magatartása elhatározó fontosságú volt. A szerencsétlen Ottó, mint tudjuk, később kiszabadult a fogságból és haza vergődött övéihez.⁵⁴ Szent István koronája azonban,

⁵² I. Lupaş, Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII. Ac. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII. 25.

⁵³ Fontes Domestici. II. 232. és G. Pertz, Monum. Germ. Hist. Scriptorum. XVII. 554. „Manente in Ungaria domno Ottone rege, ut magis potenter regnare posset, de consilio quorundam Ungarorum sibi filia ducis Ladizlay Ultrasilvani desponsatur. Set postmodum per insidias ut dicitur Alberti regis Romanorum per Ungaros et ipsum Ladizlaum captivatur, ac per annum et amplius in captivitate detinetur. Ubi multas miserias et infinita mala perpessus est.“ (Annales Osterhovenses).

⁵⁴ A fennmaradt források, melyek Ottó életének ezen szomorú időszakáról emlékeznek meg, nem egyöntetűen beszélnek el az eseményekről. Így az Annales Osterhovenses (G. Pertz, Monum. Germ. Hist. SS. XVII. 554.) szerint Ottót maga László vajda záratta el. A Chronicon Matthie Newenburgensis (A. Hofmeister, Monum. Germ. Hist. SS. Nova Series. Tom. IV. Fasc. II. 338.) ehhez még hozzáteszi, hogy Ottó a vajda feleségének segítségével tudott megszabadulni, mivel ez „consanguineam ipsius Ottonis“ volt. Ottokár rímes krónikájában (I. Seemüller, Monum. Germ. Hist. Deutsche Kroniken. V. 2. 1152.) olvassuk, hogy László vajda Ottót a román vajdához küldte, aki őt elzáratta és meg is akarta öletni. Végül is a vajda, aki közben megbetegedett, asszonyainak kérésére szabadon bocsátotta Ottót. Ez Györgyhöz, Oroszország királyához ment, majd pedig Glogauba, ahol eljegyezte a herceg leányát és azután

amelyet magával hozott, László vajda kezében maradt. És itt feltétlenül fel kell tennünk a kérdést, vajon mi lehetett a vajda célja akkor, amikor elzáratta az ország koronás királyát és elvette koronáját?

A felelet nem könnyű. S még nehezebb lesz a kutató helyzete, ha szem előtt tartjuk a vajdának Károly Róberttel szemben tanúsított magatartását annál is inkább, mivel Károly még nem volt megkoronázva Szent István koronájával s így nagyon sokan nem is voltak hajlandók őt az ország törvényes királyának elismerni. Az események megértését még inkább zavarja Borsa nembeli Tamás fiának Bekének szerepe, aki a krónikák szerint elkísérte Ottót erdélyi útjára. Ugyanezt a Bekét ugyanis Károly egy 1307-évi oklevelében úgy emlegeti mint párthívet, aki az országba való jövetelekor csatlakozott hozzá.⁵⁵

Nem lehetetlen, hogy a vajda megszédült hatalmától s egy pillanatra a trónon látta magát, de amikor ezt feltételezzük, már a feltevések nagyon veszélyes világába jutottunk, ahol könnyen elveszíthetjük lábunk alól a tárgyilagosság szilárd talaját. Mindenesetre — s ez nem vonható kétségbe — a vajda, kinek nem egy visszaélés írható számlájára, biztosítani akarta magának az új király jóakarató elnézését. Más szóval, fedezte magát minden eshetőséggel szemben.

Leányának kiházasítása fontos szerepet játszott a vajda po-

tért haza Bajorországba. A *Chronicon Claustro-Neoburgense* (H. Pez, *Scriptores Rerum Austriacarum*. I. 478.) is úgy tudja, hogy Ottó a rutének fogságában volt. A *Chronicon Salisburgense* (H. Pez, *Scriptores Rerum Austriacarum*. I. 404.) azokat a nehézségeket hangsúlyozza, amelyeket Ottónak le kellett győznie addig, amíg kiszabadult és hazájába visszatérhetett. Ezen krónika állítása szerint Ottó „cum paucissima comitiva circa festum beati Matthiae Apostoli ab Ungaria in Babariam (sic!) est reversus.“

Pór véleménye szerint nagyon valószínű, hogy Ottót, kit az erdélyi szászok meghívtak és nagyon vártak, az erdélyi püspök és káptalan segítségével sikerült elfogni. Ezért is rohanták meg a szászok a gyulafehérvári székesegyházat 1308 február 19-én és ezért verték meg a papokat. (Pór A., Trencsényi Csák Máté. Budapest, 1888. 74.) Ekkor azonban Ottó már nem volt Erdélyben, mert az előbb említett krónika tanúsága szerint február 25-e körül már Bajorországba érkezett.

Hogy ki volt az Ottokár által emlegetett román vajda és hogy egyáltalán elfogadható-e az eseményeknek ilyen beállítása, erre vonatkozólag nem áll módomban biztos feleletet adni.

⁵⁵ Cod. Diplom. VIII/1. 226. „quod nos consideratis fidelitatibus Magistri Beke, filij Comitis Thome, quas nobis a primo aduentu nostro in regnum Hung. jure et ordine geniture nobis debitum, cum omni feruore fidelitatis exhibuit.“

litikai terveiben. Ebben a kérdésben is nehéz minden kétséget kizáró feleletet adni. Általában elfogadják Wertner Mór állítását, mely szerint László vajda leányát III. Uros Istvánhoz, Milutin szerb király fiához adta férjhez.⁵⁶ A vajda-leány az özvegységre jutott királyfi második felesége lett s a házasságot valószínű 1309 nyarán kötötték meg. Feltűnő, hogy Jireček, a szerbek történetének megírója nem tud semmit e házasságról. Szerinte István herceg, Milutin fia miután hazatért Nogai kán udvarából, Theodórárt, Smilec bolgár cár leányát vette feleségül.⁵⁷ Theodorának 1323-ban bekövetkezett halála után Tarentói Fülöp leányát Blankát kérte meg, de politikai okok miatt később mégis egy görög leánnyal lépett házasságra.⁵⁸

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy Wertner később megváltoztatta e házasságról vallott felfogását. Hét évvel fentebb idézett könyvének megjelenése után azon véleményének adott kifejezést, hogy László vajda leánya Dragutin István fiához Ulászlóhoz ment férjhez.⁵⁹ Ezen, egyelőre feltételesen kimondott véleményét későbbi kutatásai alapján hátróztott állítássá változtatta.⁶⁰ A szerző érvelése valószínűnek látszik. Igaz ugyanis, hogy Dragutin István felesége Katalin, IV. László királyunknak legidősebb nővére volt s így fiát is több joggal megillette a magyar korona, mint az Anjoukat.⁶¹ Gentilis bíboros kiközösítő okiratát véve alapul, a vajda leányának házassága 1309 nyarán jött létre.⁶² Ezen időpontban azonban III. Uros István, Milutin fia már a konstantinápolyi Pantokrátor kolostorba volt bezárva. 1307 táján ugyanis fel-

⁵⁶ Wertner Mór, A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. Temesvár, 1891. 84. kk.

⁵⁷ C. Jireček, Geschichte der Serben. Gotha, 1911. I. 336.

⁵⁸ Uo. I. 359—60.

⁵⁹ M. Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im Zeitalter der Árpáden. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XVIII. 1898. 65. Szerző itt említést tesz A középkori délszláv uralkodók genealogiai története c. munkájában e kérdésben vallott felfogásáról és így folytatja: „heute bin ich geneigt, dies dahin zu berichtigen, dass ihr Gemahl Prinz Uladislaus, Sohn der Árpádentochter Katharina (Tochter Stefans V.) gewesen.“

⁶⁰ M. Wertner, Die Wojwoden Siebenbürgens im XIV. Jahrhundert. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XIX. 1899. 119.

⁶¹ Wertner Mór, Az Árpádok családi története. Nagy Becskerek, 1892. 505. kk.

⁶² Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. Ser. I. Tom. II. 369. kk.

lázadt atyja ellen, aki őt elfogatta, megvakíttatta és az említett kolostorba záratta.⁶³

Ezzel szemben meg kell állapítanunk, hogy Ulászló, Dragutin fia a magyar koronához való minden joga mellett is az Anjouk párthíve volt, akik meg is jutalmazták szolgálatait.⁶⁴ Ne felejtjük el azt sem, hogy László vajda, leánya férjhezadásával tulajdonképpen egy erős szövetségest igyekezett magának szerezni. Valószínű ez a magyarázata Ottó király elfogatásának és bezárásának is. Hiába volt ő az ország koronás királya, ha nem volt hatalma és tekintélye. A vajda leányának férjhezmenetelekor is Milutin volt a szerb hatalom igazi birtokosa. Ebből a szempontból Dragutin és fia Ulászló nem is jöhettek komolyan szóba. Nagyon fontos körülmény az is, hogy 1308 tavaszán Milutin szövetségre lépett Valois Károllyal. Ez alkalommal nemcsak a keletrómai (latin) császárság visszafoglalására ígért segítséget, hanem ugyanakkor megfogadta azt is, hogy vissza fog térni a katolikus egyházba.⁶⁵ Milutin sohase váltotta valóra ígéretét, mivel Valois Károly, feleségének Katalinnak halála után felhagyott keleti terveivel azért is, mert Velencével folytatott tárgyalásai sikertelenül végződtek.⁶⁶

Azt hiszem nem tévedek, ha feltételezem, hogy Milutin ezen visszatérési ígéretére céloznak Gentilis bíboros bullájának szavai. A pápai követ ugyanis megtiltotta László vajda leányának házasságát, mivel azt remélte, hogy a szerb király és fia úgymint hamarosan vissza fognak térni a katolikus egyház kebelébe és akkor a házasságnak semmi akadályja sem lesz.⁶⁷ Szerintem László vajda kiközösítése egyrészt azt bizonyítja, hogy Milutin és fia nem tértek vissza a katolikus egyházba, másrészt pedig azt, hogy a vajda épen Milutin fiához III. Uros Istvánhoz, vagyis egy schizmatikushoz adta leányát feleségül.

Azok a diplomáciai tárgyalások, melyeket Gentilis bíboros pápai követ mindjárt az országba érkezése után László vajdával megkezdett, jó véget értek. A Szegeden kötött egyességgel (1310 április 8.) látszólag helyreállt a normális és törvényes

⁶³ Wertner Mór, A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. Temesvár, 1891. 82.

⁶⁴ Wenzel, Diplom. Eml. I. 94.

⁶⁵ C. Jireček, Geschichte der Serben. I. 345—46. Az okmányt közli Wertner M., A középkori délszláv uralkodók genealogiai története. 78—79.

⁶⁶ C. Jireček, Geschichte der Serben. I. 345—46.

⁶⁷ Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia. Ser. I. Tom. II. 371.

viszony a király és hatalmas alattvalója között.⁶⁸ Bár a király még ugyanazon évben ellátogat Erdélybe,⁶⁹ mégis a létrejött békét inkább fegyverszünetnek tekinthetjük, mint a vajda fel-tétel nélkül való meghódolásának. Okmányok hiányában sajnos nem követhetjük lépésről lépésre az események alakulását és a királyi tekintély helyreállítására irányuló intézkedések sorsát. Ennek ellenére is megállapíthatjuk, hogy a király hatalma ezután is még jó ideig inkább csak névleges volt. Mikor a király hatalmának érvényesítése végett megpróbált gyökere-sebb intézkedéseket életbe léptetni, a korlátlan szabadsághoz szokott oligárchia azonnal megmozdult és szembehelyezkedett királyával. Ezt az utat követte fiaival együtt László vajda is, kit a király 1315-ben úgy látszik kénytelen volt tisztségétől megfosztani.⁷⁰

A következő évek ismét belső harcok színhelyévé teszik az ország keleti részét. Ekkor veszi kezdetét a Borsa Kopasz vezetése alatt megindult nagyon komoly jellegű lázadás.⁷¹ Ebben a megmozdulásban több nagy család mellett részt vett László vajda is fiaival együtt. A László után következő vajdáknak különösen László vajda fiai adtak nagyon sok dolgot és a királyi csapatok minden helyi sikere ellenére is Erdélyben a harcok kisebb-nagyobb megszakítással szinte állandóan folytak. Az erdélyi káptalan egy 1320-ban kiállított okleveléből arról értesülünk, hogy az erdélyi nemesség Dózsa vajda vezetése alatt a király parancsára táborba száll.⁷² 1322-ben Károly király megjutalmazza Talmácsi Miklós mestert, mivel László vajda lázadó fiai ellen vitézül harcolt.⁷³ Nagyon valószínű, hogy a vajda fiainak is részük volt a szászok 1324 nyarán kirobbant

⁶⁸ Urkundenbuch. I. 295—96. László vajda ebből az alkalomból kibocsátott oklevelében felsorolja azokat a helységeket és birtokokat, amelyeket a királynak visszaszolgáltatni ígért. Ezek között van „...villas Dees, Clus et Zeec“. A jól tájékozott Iorga Zeec után zárójelben odateszi „Cicul“. Ld. Cele mai vechi cronici. 13. Nem veszi észre, hogy Zeec = Szék-nek semmi köze Csikhoz, mert a Szolnok-Doboka megyei sóbányája miatt fontos Szék helységgel azonos, mely 1884-ig város volt s ezért szerepel az az oklevélben Kolozsvár és Dés mellett Vö. Kádár József, Szolnok-Doboka vármegye monographiája. Deés, 1905. VI. 392.

⁶⁹ Hazai Okmt. VII. 362.

⁷⁰ Anjoukori Okmt. I. 380. Május 13-án László vajdát már mint volt „quondam“ vajdát említi az oklevél.

⁷¹ Anjoukori Okmt. I. 411, 415, 429, 520, 583.

⁷² Urkundenbuch. I. 346.

⁷³ Anjoukori Okmt. II. 39. és Urkundenbuch. I. 365.

fegyveres felkelésében. A lázadás olyan méreteket öltött, hogy a király szükségesnek látta személyesen is a harc színhelyére jönni, ahova ugyanakkor erős hadsereget is küldött.⁷⁴ Bár a lázadókkal szemben komoly katonai intézkedéseket foganatosítottak, a rend nem állt helyre ezúttal sem teljesen, mert László vajda fiai még 1329-ben is erősen mozgolódtak és nyugtalanították Károly uralmát.⁷⁵ Lupaş véleménye szerint azonban ekkor már „a királyi tekintély helyre volt állítva és meg volt szilárdítva”⁷⁶ s ezért mindazok, akik a király uralmával elégedetlenek voltak, el kellett hogy hagyják az országot és legfeljebb a szomszédoknál kereshettek menedéket. László vajda békétlen fiainak sem volt más választásuk.

A központi hatalom képviselője és a hatalmas oligarcha között vívott harc ezzel véget ért. A győztes elvitathatatlanul a király maradt, aki fel tudta használni úgy a kisebb hatalmú nemesek erejét, a maga oldalán állítva őket harcba, mint a polgárság önálló élet felé való törekvéseit. Igaz, hogy a vajda szembehelyezkedett törvényes urának, az ország királyának akaratával, de ebből származására következtetni, vagy benne más népek érdekeinek védőjét látni semmikép sem lehet. Aki ezt teszi vagy rosszakaratú, vagy nem ismeri a központi hatalom meggyengülése folytán a XIII. század végén kialakult társadalmi helyzetet. Az a törekvés is, amely Erdélyt mint Magyarországtól független országrészt akarta feltüntetni, csak a napi politika céljait volt hivatva alátámasztani, mert Erdély úgy László vajda előtt, mint azután is szerves része volt a magyar koronának.

⁷⁴ Ezen hadjárat alkalmából Károly királynak több oklevele maradt ránk. *Anjoukori Okmt.* II. 147—155. és *Urkundenbuch.* I. 386. Hogy a szászoknak ez a megmozdulása milyen komoly volt, azt a leverésükre küldött hadsereg nagyságából következtethetjük. Tamás vajda egy 1324 szept. 2-án kelt oklevelében így ír ezzel kapcsolatban: „significamus quibus expedit universis quod cum ex praecepto domini nostri regis Karoli dei gratia illustris regis Hungariae una cum regni nobilibus ac aliis regnicolis partis Transsilvaniae exercitum validum contra aemulos et infideles eiusdem domini nostri ac regni partis Transsilvaniae fecissemus...” *Urkundenbuch.* I. 388.

⁷⁵ *Anjoukori Okmt.* II. 394—401.

⁷⁶ I. Lupaş, *Voevodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII.* *Ac. Rom. Mem. Secț. Ist. Ser. III. Tom. XVIII.* 110.